

Μακεδονικά

Τόμ. 39, Αρ. 1 (2010)

39

Ο Φώτιος Πέτσας και η συμβολή του στην διάσωση πηγών της ιστορίας της Μακεδονίας

Αργυρώ Β. Τατάκη

doi: [10.12681/makedonika.706](https://doi.org/10.12681/makedonika.706)

Copyright © 2015, Αργυρώ Β. Τατάκη

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τατάκη Α. Β. (2010). Ο Φώτιος Πέτσας και η συμβολή του στην διάσωση πηγών της ιστορίας της Μακεδονίας. *Μακεδονικά*, 39(1), 249-253. <https://doi.org/10.12681/makedonika.706>

Ο ΦΩΤΙΟΣ ΠΕΤΣΑΣ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΔΙΑΣΩΣΗ ΠΗΓΩΝ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Εναι μεγάλη τιμή για μένα η πρόσκληση να πάρω ενεργό μέρος στην εκδήλωση αυτή στην μνήμη του αξέχαστου Φώτη Πέτσα. Προσωπικά τον είχα συναντήσει ελάχιστα κατά τα χρόνια της δράσης του στην Αρχαιολογική Υπηρεσία. Η ενασχόληση μου με την Μακεδονία από το 1980 κ.ε. με οδήγησε στο να αρχίσω να γνωρίζω καλύτερα πρώτα το έργο του και λίγα χρόνια αργότερα και τον ίδιο, όταν από το 1983, μετά το πέρας και της θητείας του στο Πανεπιστήμιο των Ιωαννίνων, άρχισε την συνεργασία του με το ΚΕΡΑ, για την έκδοση των επιγραφών της Λευκόπετρας. Επί σειρά ετών περνούσε τα περισσότερα πρωινά του κοντά μας στο ΚΕΡΑ, μελετώντας το μεγάλο αυτό εύρημά του, τον επιγραφικό «θησαυρό» της Λευκόπετρας. Ο φιλικός, θα έλεγα καλύτερα ο πατρικός τρόπος του προς όλους μας, αλλά περισσότερο προς τα μέλη του Προγράμματος Μακεδονίας, και το έκδηλο ενδιαφέρον του για τις εργασίες μας συνετέλεσαν στην δημιουργία μιας πολύ ευχάριστης και γόνιμης ατμόσφαιρας. Για την εργασία μου για την Βέροια, που είχα αρχίσει να την στήνω λίγο πριν, εκτός από την ενθάρρυνσή του μου έδωσε και την άδεια να κάνω χρήση μερικών δημοσιεύσιμων επιγραφών από την Βέροια, τις πολλές τις είχε ήδη δημοσιεύσει στο *Αρχαιολογικό Δελτίο* και στα *Μακεδονικά*, αλλά και το χειρόγραφο της ανακοίνωσής του στο Επιγραφικό Συνέδριο του 1983, με βάση το οποίο πολλά πολύτιμα στοιχεία για την κοινωνία της αρχαίας Βεροίας ενσωματώθηκαν εγκαίρως στην υπό εκτέλεσιν εργασία μου. Χάρηκε πολύ όταν είδε τυπωμένο το αποτέλεσμα των τότε προσπαθειών μου και με συγκίνηση παρατήρησε: «Γιατί με ευχαριστείς; Εγώ χαίρομαι που βλέπω να παραπέμπομαι σε κάθε σελίδα».

Η Βέροια και η διάσωση πολλών τεκμηρίων της Ιστορίας της ήταν μόνο μέρος της συμβολής του Πέτσα στην διάσωση πηγών της Ιστορίας της Μακεδονίας. Το έργο που μας άφησε είναι πολύτιμο, μεγάλο και συγχρόνως ποικίλο. Γι' αυτό δεν πιστεύω ότι είναι δυνατόν να παρουσιαστεί με λεπτομέρεια εδώ σήμερα. Πριν προχωρήσω και επικεντρώσω την προσοχή σας στα Χρονικά Αρχαιολογικά των *Μακεδονικών*, μέσω των οποίων η συμβολή του Πέτσα υπήρξε πιστευό καθοριστική για την μετέπειτα εξέλιξη των μακεδονικών σπουδών, θέλω να αναφερθώ σε ένα έργο του που προηγήθηκε χρονικά αυτής του της συμβολής, στον εξαιρετο τόμο: *Ο Τάφος των Λευκαδίων*. Η μονογραφία του αυτή που ήταν η διδακτορική του διατριβή

στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης και εκδόθηκε το 1966 από την εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία στην σειρά των εκδόσεών της με αρ. 57, αποτελεί ένα πολύ σύνθετο και ώριμο έργο, που παραμένει εντυπωσιακά επίκαιρο και είναι συγχρόνως μία από τις καλύτερες διατριβές που έχουν ποτέ κατατεθεί στην ίδια σχολή.

Θα επανέλθω τώρα στα *Μακεδονικά*, την περιοδική αυτή έκδοση της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών. Η εκτύπωση του Ιου τόμου για το 1940 τελείωσε τον Ιανουάριο του 1941. Ανάμεσα στους συγγραφείς του τόμου αυτού ήταν ο Ρωμαίος (ο αγαπημένος καθηγητής του Πέτσα), ο Κεραμόπουλος και ο Ξυγγόπουλος. Εκεί κάνουν για πρώτη φορά την εμφάνισή τους τα Χρονικά Αρχαιολογικά για όλη την Μακεδονία από τον Χ. Μακαρονά, που παρουσίασε τα νέα του 1939, καλύπτοντας σε ορισμένα σημεία και κενά παλαιότερων ετών. Το περιοδικό απέβλεπε με αισιοδοξία στο ότι με τον ετήσιο τόμο του θα κρατούσε ενήμερο το κοινό του στα αρχαιολογικά δρώμενα της Μακεδονίας. Η περιπετειώδης περίοδος που ακολούθησε είχε σαν αποτέλεσμα ο 2ος τόμος των *Μακεδονικών* να κυκλοφορήσει το 1952, με εκτενή Χρονικά, που υπογράφει πάλι ο Μακαρονάς, για τα δύσκολα έτη 1940-50. Ακολουθούν με καθυστέρηση ο 3ος τόμος το 1955, ο 4ος το 1960, με ενδιαφέρουσες συμβολές για την Ιστορία της Μακεδονίας χωρίς όμως Χρονικά. Μόλις στον 7ο τόμο, του 1967, κάνουν την επανεμφάνισή τους τα Χρονικά που τώρα υπογράφει ο Φ. Πέτσας, Έφορος από το 1957 της Αρχαιολογικής Περιφέρειας Βέροιας, που περιελάμβανε τους νομούς Ημαθίας, Κοζάνης, Καστοριάς, Φλωρίνης και τον νεοσύστατο τότε νομό Γρεβενών. Γράφει στα εισαγωγικά: «Τώρα που το Δ.Σ. της Ε.Μ.Σ. με τίμησε με την εκλογή μου στην τριμελή επιτροπή των *Μακεδονικών*, ενόμισα, και είμαι ευτυχής γιατί βρήκα όλους σύμφωνους, πως πρέπει να επαναληφθούν τα Αρχαιολογικά Χρονικά. Υπάρχει τώρα ελπίδα, ότι στο εξής τα *Μακεδονικά* θα εκδίδονται κάθε χρόνο και θα δημοσιεύονται σε κάθε τόμο τα Αρχαιολογικά Χρονικά της προηγούμενης χρονιάς. Αλλά στον τόμο αυτό του 1966 νόμισα πως έπρεπε να γίνη μια προσπάθεια να γεφυρωθεί και το κενό της 15ετίας από το 1951-1965». Στην συνέχεια σε σειρά αριθμημένων λημμάτων παρουσιάζει την πρόσφατη διεθνή βιβλιογραφία για την Μακεδονία και ακολουθούν τα λήμματα κατά περιοχές, κατά Αρχαιολογική Περιφέρεια, στα οποία ενσωματώνεται ειδικότερη βιβλιογραφία που αναφέρεται στα μνημεία της αρχαιότητας αλλά και σε αυτά των βυζαντινών χρόνων, των πόλεων αλλά και των πιο μικρών και άγνωστων χωριών σε κάποιους απομακρυσμένους νομούς. Ο κόπος του για την συγκρότηση αυτών των Χρονικών, τόσο με τις ώρες που θα πρέπει να περνούσε στην Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου ή και στην δική του, που βαθμιαία συγκροτούσε, όσο και με τις περιοδείες του στην τεράστια και εν πολλοίς δυσπρόσιτη Αρχαιολογική του Περιφέρεια,

βρήκαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα εξυηρητώντας έναν διττό στόχο. Την ενημέρωση, κατά πρώτο λόγο, ενός ευρύτερου μορφωμένου κοινού και την ευαισθητοποίησή του για το αυξανόμενο ιστορικό ενδιαφέρον της Μακεδονίας και, περαιτέρω, την διευκόλυνση των ειδικών, ή όσων αργότερα επεδίωξαν να γίνουν ειδικοί, στην προσπέλαση ενός υλικού που ο όγκος του ήδη αυξάνονταν κατακόρυφα. Επισημαίνει μεταξύ άλλων ότι στο διάστημα αυτό ο πλούτος του Μουσείου Θεσσαλονίκης διπλασιάστηκε και παρακολουθούμε μαζί του την εντυπωσιακή αυτή αύξηση. Στα ίδια Χρονικά με συντομία αναφέρεται στις αρχαιότητες που εκτείνονται ανάμεσα στην Νάουσα, τα Λευκάδια και τον Κοπανό, περιοχή που τον απασχόλησε ιδιαίτερα, παραπέμποντας στο πρόσφατο έργο του για τον Τάφο των Λευκαδίων, ενώ εδώ γίνεται και η πρώτη παρουσίαση του ιερού της Μητρός Θεών Αυτόχθονος στην Λευκόπετρα.

Τα επόμενα Χρονικά Αρχαιολογικά καλύπτουν τα έτη 1966-67 και δημοσιεύονται στον 9ο τόμο, του 1969, γράφτηκαν δηλαδή την εποχή που ο Πέτσας ήταν ήδη Έφορος Θεσσαλονίκης. Στα εισαγωγικά σημειώνει ότι τα προηγούμενα Χρονικά «έγιναν ευπρόσδεκτα περισσότερο από κάθε προσδοκία». Εξηγεί τον λόγο για τον οποίο αντί για κάθε έτος προτιμήθηκε η συγκρότησή τους κάθε δύο χρόνια και εξηγείται η διαίρεση σε Αρχαιολογικά και βυζαντινά Χρονικά, από τα οποία ο ίδιος αναλαμβάνει να καλύψει τα πρώτα (τα δεύτερα δεν έκαναν ποτέ την εμφάνισή τους). Δίνει τώρα μεγαλύτερη έκταση στην βιβλιογραφία που έχει σχέση με την Ιστορία της αρχαίας Μακεδονίας και των γειτόνων της, την Προϊστορία κ.λπ. Επισημαίνονται παραλήψεις αναφορών σε διάφορα συγγράμματα και παρουσιάζονται βιβλιογραφικά ειδικά και ποικίλα θέματα, όπως οι Μακεδονικοί τάφοι, τα όπλα, οι επιγραφές, νομίσματα, το δρομολόγιο του Αποστόλου Παύλου κ.ά., πριν από την κατά Περιφέρειες παράθεση των κατά τόπους λημμάτων. Γίνεται μία εκτενής περιγραφή της επανέκθεσης του Μουσείου Θεσσαλονίκης, μνημείων, ανασκαφών σε νεκροταφεία της ίδιας πόλης κ.ά. Στην συνέχεια σημειώνει το διεθνές ενδιαφέρον προς τα ευρήματα της Πέλλας, την αρχιτεκτονική της και τα ψηφιδωτά της, τα οποία «εξακολουθούν», σύμφωνα με τα λόγια του, «να κάνουν θριαμβευτικά το γύρο του κόσμου», και παραθέτει την σχετική βιβλιογραφία. Δεν είναι περιεργό ότι τα Χρονικά αυτά που κάλυπταν δύο μόνο έτη έγιναν πιο εκτεταμένα από τα προηγούμενα (115 σελίδες που συνοδεύονται από πολλούς πίνακες).

Η μετάθεσή του από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης στην Εφορεία Πατρών το 1969, που δίκαια ο ίδιος χαρακτηρίζει διωγμό, συντέλεσε στο ότι τα επόμενα Χρονικά Αρχαιολογικά για τα έτη 1968-1970, να καταχωρηθούν στον τόμο 14 των *Μακεδονικών* του 1974 και, λόγω της έκτασής τους, να συνεχιστούν για τα ίδια έτη στον επόμενο τόμο του 1975.

Το σύνολο καλύπτει, 453 σελίδες και, υποστηρίζεται, από 262 πίνακες, 79 εικόνες και, επιπλέον 15 παρεμβλήτους πίνακες. Είναι ένας τεράστιος όγκος επίπονης εργασίας που εκτείνεται πολύ πέραν της παλαιότερης έννοιας των Χρονικών, αλλά που, όπως φαίνεται, και ο ίδιος το απολαμβάνει. Παραμερίζει ευτυχώς τον δισταγμό του για την χρησιμότητα της δημοσίευσης των Χρονικών με τόση καθυστέρηση, και επισημαίνει, συμπυκνώνοντας όσα στη συνέχεια αναπτύσσει: «Η βιβλιογραφία για την αρχαία Μακεδονία πλουτίζεται μ' ένα ρυθμό χωρίς προηγούμενο. Εξάλλου η τριετία 1968-1970, για την Περιφέρεια της Θεσσαλονίκης τουλάχιστον, που την έζησα, δεν έχει καμιά άλλη περίοδο όμοιά της σε δραστηριότητα σωστική των μνημείων και των αρχαιοτήτων, που αποκαλύπτονται με ποικίλες σκαφικές εργασίες, μάλιστα στη Θεσσαλονίκη και στη Βέροια». Φροντίζει για την σε βάθος ενημέρωση του αναγνώστη στην διαρκώς διογκούμενη διεθνή βιβλιογραφία, δίνοντας εκτενείς περιλήψεις νέων συγγραμμάτων, παραθέτοντας ήδη δημοσιευμένες βιβλιοκρισίες και διατυπώνοντας συχνά τυχόν αντιρρήσεις του. Επέρχεται σε θέματα όπως η καταγωγή και η γλώσσα των Μακεδόνων, οι γείτονες και κυρίως οι βόρειοι, όπως παρουσιάζονται σε αρχαιολογικές δημοσιεύσεις επιστημόνων της Αλβανίας, της τότε Γιουγκοσλαβίας και της Βουλγαρίας, ενώ γίνονται και αναφορές σε νέα σημαντικά ευρήματα και Εκθέσεις σε Μουσεία των χωρών αυτών. Αναφορές γίνονται επίσης σε ανακοινώσεις Συνεδρίων, όπως στο 1ο Διεθνές Συνέδριο ΝΑ Ευρώπης, που έγινε στη Σόφια, και το 1ο Συμπόσιο για την Αρχαία Μακεδονία που έγινε στην Θεσσαλονίκη το 1968, και σε ποικίλα άρθρα μακεδονικού ενδιαφέροντος, ενώ επισημαίνονται ακόμα και λήμματα για Μακεδόνες σε συμπληρωματικούς τόμους της *RE*. Οι πρώτες περίπου 80 σελίδες αυτών των Χρονικών συνθέτουν μία πλήρη εισαγωγή στις μακεδονικές σπουδές κατά την εποχή αυτή. Μεγάλη έκταση δίνεται στην επανέκθεση του Μουσείου Θεσσαλονίκης, ενώ στα αρχαιολογικά νέα πρωτοστατούν η Αγορά της Θεσσαλονίκης και το Γαλεριανό συγκρότημα, για την διάσωση των οποίων από ουσιαστική εξαφάνιση οφείλουμε πολλά στους αγώνες του Πέτσα. Με αγωνία περιγράφει τα της αποκαλύψεως και μερικής καταστροφής του Ιερού του Αμμωνος Διός στην Άφτυ της Χαλκιδικής, κτιρίου κλασικών χρόνων, μιας καταστροφής που συνέπεσε χρονικά με την μετάθεσή του στην Πάτρα. Σχετικά καταλήγει «Η έρευνα του Αμμωνίου και της περιοχής της Κασσάνδρας γενικότερα έδωσε την δυνατότητα να διαπιστώσουμε και άλλη μία καταστροφή στην τελείως σχεδόν αφύλακτη και ανεπιτήρητη Χαλκιδική. Στην Άθυτο.....με μηχανικά μέσα αποκαλύφθηκαν και καταστράφηκαν λείψανα σπουδαία...».

Ήταν σίγουρα εξαιρετικά δύσκολο να υπηρετεί κανείς σε δημόσιες θέσεις τέτοιες ευθύνης, να είναι ο υπεύθυνος τόσο εκτεταμένων περιοχών, οι

οποίες περιελάμβαναν πόλεις που οικοδομούνταν με πυρετώδη ρυθμό, όπως η Θεσσαλονίκη και, η Βέροια, και, περιοχές εξαιρετικού φυσικού κάλλους, όπως η Χαλκιδική, που ωθούνταν πυρετωδώς κι αυτές προς άμεση αξιοποίηση, με στόχο την χωρίς προγραμματισμό τουριστική ανάπτυξη. Μπορούμε να κατανοήσουμε την τραγωδία που έζησε ο Φ. Πέτσας στην κορύφωση της καριέρας του, όταν αιφνίδια υφίσταται μία μετάθεση που αναποδογυρίζει την ζωή του, ενώ επιθυμία του ήταν να συνεχίσει το επιστημονικό του έργο, με αντικείμενο μία περιοχή που αγάπησε ιδιαίτερα, και στην οποία προσέφερε διαρκώς, χωρίς να συνθλίβει από το καθημερινό βάρος των υπηρεσιακών του καθηκόντων.

Μας πρόσφερε πολλές ευκαιρίες ο Φ. Πέτσας για να τον θυμόμαστε με ευγνωμοσύνη.